

Álma fölszáll a boldog csillagokhoz

Lovász Pál költői pályája

A legkiválóbb pécsiek sorában tartja számon a város Lovász Pált, a bácsföldvári születésű költőt, irodalomszervezőt, a Janus Pannonius Társaság létrehozóját, és irodalmi fórumának, a *Sorsunk* című folyóiratnak a megalapítóját. Alakja olyannyira ott él a történelmi köztudatban, hogy miközben idehaza a Bácskában személye kihullni látszik az irodalomtörténeti emlékezet rostáján, Pécs város neves irodalomtörténésze, Szirtes Gábor *Két szólamban* címmel kiváló, kortörténeti szempontból is jelentős monográfiában rajzolta meg a pályaképét.¹ Hogy Lovász Pál szellemi portréja köré odailleszthető Baranya – és részben a Dél-Dunántúl – Trianon utáni szellemi mozgalmainak, önszerveződési törekvéseinek szinte minden jelentősebb kezdeményezése, egyszerre érzékelteti azt a hatalmas szellemi energiát, mely költőnk közéleti szerepvállalását jellemezte, és – ehhez viszonyítva – azt a hatalmas veszteséget is, amit a délvidéki magyarság az 1920 után meghúzott egyenleg hiány-rovatában kénytelen elkönyvelni. Hiszen ha az évszázados Pannon örökség a történelmi Magyarország széthullása utáni esztendőkből a Várkonyi Nándor, Fülep Lajos, Tienemann Tivadar és Lovász Pál közös elhatározása nyomán meg tudta őrizni a maga szellemének fényes katedrálisát, mennél inkább szükség lett volna e ragyogó szellem Tisza-menti építőmunkájára! Balga reménye a magunk sohasem-volt gazdagságának! Hosszú a sora azon száműzöttjeinknek, akik talentumaikkal mások kincstárát gyarapították, helykereső, nyugtalan szellemük ragyogása azonban messziről is ide világít.

Szirtes Gábor ugyan könyve első lapjain maga is kénytelen megállapítani: Lovász Pál költészete „mind-ezidáig meglehetősen szerény figyelemben részesült”,

később azonban látnia kell, mekkora fényköre van a költő személyének és lírájának egyaránt. Lovász Pál alakja – veseivel együtt – Csorba Győzőtől Weöres Sándorig egy egész nemzedéknek, kora meghatározó alkotóinak az életművébe épült be, idézik a költeményeit, tanácsait, gondolatait pedig útravalóként ott szorongatják a tenyerükben, vagy a tarsolyuk mélyére helyezik.² Elvitathatatlan érdekékként tartják számon, hogy az 1931-ben megalakult Janus Pannonius Társaság titkáraként mindvégig arra törekedett, hogy „Pécs városából és Baranya vármegyéből kiindulva humanista törekvéseinek a magyar szépirodalom, esztétika és szellemi tudományok terén való ápolása érdekében fejtsse ki tevékenységét”.³ Még nem futotta be a pályáját, még az alkotói ereje teljében volt, amikor az 1945-ös fordulat után a történelem őt is végérvényesen az útszélre sodorta; a kiváló szervező kiszorult a közéletből, a remek költő pedig magára maradt az íróasztalával.⁴

Lovász Pál 1896. május 28-án született Bácsföldváron a falu jegyzőjének, Lovász Istvánnak hatodik gyermekeként. A családban uralkodó honorációri szellem és a legkisebb gyerekek kijáró féltő szeretet egyaránt mélyen befolyásolta az életét, verseinek későbbi méltatói költői szenzibilitásának eredőit jórészt az otthon szerzett élményeknek tulajdonították. A családi környezet biztonsága és a Tisza-menti táj felhőtlennek vélt ragyogása, a Gyöngysziget opálos fény (,,a gyönyör délibábja”) későbbi lírai futamainak minden tónusában ott rejtőzködik. Ifjúkori verseit olvasva – fogalmazta meg Szirtes Gábor – „aligha szorul bizonyításra, hogy lírai látásmódját, költővé formálódását a családnak és a Tisza menti tájnak köszönheti, kiegyensúlyozottságát, humánusát, har-

¹ Szirtes Gábor: *Két szólamban* – Lovász Pál pályaképe; [Pécs] – Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2008. 285 p. – Pannónia Könyvek

² Csorba Győző fél évszázad múltán így emlékezett Lovász Pálra: „a Janus Pannonius Társaság főtákkára, és a *Sorsunk* szerkesztőbizottságának egyik tagja. Nagyon-nagyon derék, szelíd modorú ember (volt). Óbecséről menekült ide az első világháború után.” Másutt azt írta: „Igen finom hangú lírikus volt, de talán kevésbé határozott költői egyéniség. (...) Nagyon finom, érzékeny lélek volt.” Csorba Győző: *A város oldalában* – Beszélgetések. Kérdező Csuha István; Pécs Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1991. 58. p. és 74–75. p.

³ U. o. 55. p.

⁴ Lovász Pál Magyarországra történt távozását követően 1922–1928 között a Népjelölti minisztérium alkalmazottja, 1928–1951 az Országos Munkásbiztosító Pénztár, illetve annak utódja, az Országos Társadalombiztosító Intézet pécsi részlegének az igazgatója volt. A kommunista hatalomátvétel után, mint a Horthy-rendszer egykori hivatalnoka, kegyvesztett lett.

móniára törekvését az itt élő emberektől örökölte, azok az itt szerzett élményekből és tapasztalatokból származtathatóak.” A hagyatékban fennmaradt *Adataim* című feljegyzésében maga a költő is rámutatott: „az otthoni táj tárgyi és érzelmi jellegzetességei életem végleges meghatározói lettek”.⁵ Egy kései, 1956. április 26-án született *Séta apámmal* című, régi időkre emlékező versében így fogalmazott:

– Most jó nekem, mert újra itt a part,
veled csudálom rajta a tavaszt;

Becsénél éppúgy, mint Földvár fölött
virágok szöttesébe öltözött,

s a füzes bársony barkaerdeje
ölelő karral menetel vele,

s káprázva látjuk a víz elfolyó
aranytükrén a Nap mily ragyogó!...

Első, nyomtatásban megjelent verse a *Fohász* a Temesvári Újság 1912. június 5-i számában volt olvasható. A „csendes magányra” vágyó tizenhat éves gimnazista költői kísérletén, és az elvágyódás átítüdjének hőfokán a családja lepődött meg a leginkább. S még így is csak mosolyra futotta, hiszen az elrejtett zöld repkényes kicsi kunyhó köré rajzolt tájban nem nehéz felismerni a szülőföld, a Tisza-parti füzesek bukolikáját. A világháború küszöbén váratlanul jött, hosszantartó, és gyógyíthatatlannak látszó betegsége a szülőfalujába kényszerítette őt, ahonnan 1918-ban az apa nyugdíjaztatása után Óbecsére költözött a család. 1921-ben, huszonöt évesen Bácskay Bódog lapjában, az *Óbecsei Újság* örökébe lépő *Tiszavidék* című szépirodalmi, közgazdasági és társadalmi hetilap tárcarovatában már rendszeresen jelentek meg a versei, szeptember 15-e és december 31-e között nem kevesebb, mint tizennégy költeménye látott napvilágot, köztük a háborúra emlékező, s kötetbe később soha nem sorolt *Menekülők* két verse⁶ is: „Ne sírj anyám! A házunk elveszett, / nincs rózsakert, lugas, napfényes udvar, / nem élhetünk hát meghitt esteket...” – olvasható a menekülés későbbi kínjait előrevetítő költői megsejtése a végzetnek. Az 1922. év első hónapjaiban, május 7-ig további húsz versét közli a lap – köztük a *Yamato földjén* című japán ciklu-

sának leheletfinom darabjait –, melyek közül a március 19-én közölt *Házunk romjai* című verse⁷ árulkodik a legtisztábban a lírai magatartását meghatározó élményekről.

Oly bőtermésre sikeredett a Trianon utáni két esztendő, hogy a költő bátran gondolhatott költeményeinek kötetbe gyűjtésére. S lám, a *Tiszavidék* 1922. április 23-i száma *Lovász Pál verseskönyve* címmel közölte is a nagy eseményt: „Lapunk kiváló munkatár-sa sajtó alá rendezte *Tisza mentén* cím alatt szebbnél-szebb költeményeit. A mű a jövő héten készül el lapunk nyomdájában”⁸, egy héttel később, 1922. április 30-án pedig az első oldalon közölt *Falum köszöntése* című verse⁹ már mint mutató szerepel a költő éppen megjelent verses kötetéből, melynek címlapján (némi módosulással) a *Tiszamentén* cím szerepelt. A címlapon Balázs G. Árpád finom vonalú grafikáján a vízparton ácsorgó poéta arcát az égnek emelve a nap ragyogásába zengi énekét: „Arany Tiszának áldott, régi partja, / szeretve néz-e most is rád a Nap?”. Elképzelhető a két művész, Lovász Pál és Balázs G. Árpád közötti baráti kapcsolat, hiszen alig fél évvel korábban, 1921. decemberében a költő *Balázs Árpád képkiallítása* címmel a *Tiszavidék* második oldalán az elismerés hangján számolt be a grafikus óbecsei bemutatkozásáról.¹⁰

Szirtes Gábor úgy véli, a kései olvasó számára „e korai versek értéke ellenére sem eléggé meggyőző erejűek”.¹¹ A kései olvasó azonban nem osztozik e megállapításban. A kötet 40 verse közül nem kevesebb, mint 21 a nagy mesterségbeli jártasságot követelő szonett. S e 21 között nincs egyetlen költemény sem, amelyben a költői látomás a klasszikus forma fegyelmezett zártságával ne alkotna tökéletes egységet, ahol a szülőföld egy-egy mozaikja ne szervezné hibátlanul maga köré a táj teljes freskóját. A *Tisza viszszavár*, a *Falum köszöntele* két éneke, *A Tiszánál*, *a Péter-Pál előtt*, de kivált *A Csonthalom*, *A füzes*, *A kút* és a *Pásztorok*, s kissé odébb pedig a *Hajnalunk felé* című verse a szemlélődő lélek biztos egyensúlyáról árulkodik. Többnyire – a hazatalált ember biztonságérzetével átítatva – csillogó fényekbe, színekbe öltözött tájat látta a költő: „itt nálad minden víg örömben fénylő” (*Falum köszöntése II.*), „barna tested híg arannyal / hintette át a folyó” (*Föld*), az erdők húga a kék szeder, mely „arany nyarat ígéz” (*A füzes*), s a tájban a kút sincs egyedül: „Hogyha már elér hoz-

⁵ U. o. 10–11. p.

⁶ Lovász Pál: *I. Menekülők, II. Megbocsátás*; *Tiszavidék*, 1921. december 25., 1. p.

⁷ Lovász Pál: *Házunk romjai*; *Tiszavidék*, 1922. március 19., 1. p.

⁸ *Lovász Pál verseskönyve*; *Tiszavidék*, 1922. április 23., 2. p.

⁹ Lovász Pál: *Falum köszöntése*; *Tiszavidék*, 1922. április 30., 1. p.

¹⁰ L-sz P-I [Lovász Pál]: *Balázs Árpád képkiallítása*; *Tiszavidék*, 1921. december 18., 2. p.; u. o. rövidhír is.

¹¹ Szirtes Gábor i. m. 26. p.

zá az este, / megáll fölötte hajnalig merengve / s csil-
lagvirágot nyit ki mélyibe” (*A kút*). Talán az ecloga-sze-
rő Radnóti Miklóson kívül egyetlen költőnk sem került
ily vergiliusi közelségbe a tájjal, mint a Tisza-parton
körültekintő fiatal Lovász Pál. Bizonyítja ezt a *Pász-
torok* című vers szinte rezzenetlen látomása:

Nincs semmitem, mi kedvüket zavarja:
mind bennük él a puszták nagy nyugalma
s lelkükben minden bús vágyat feloldoz.

S ha rőzselángnál este száll le rájuk:
szent-bibliásan lendül nagy subájuk
s álmuk fölszáll a boldog csillagokhoz.

A költő egyedül van a tájban, csupán a lelke szer-
vezi maga köré a vidék látványát, talán ezért van, hogy
az otthonlét magabiztos nyugalma sugárzik a *Tisza-
mentén* majdnem minden darabjából. Minden és
mindenki a határtalan nyugalom meghívottja, szíve-
sen látott vendége a gazdag ember égbolt határolta
hajlékának, ahol a terített asztalnál „a nyár búcsú-to-
rán” kipattannak a túlregett gerezdek, s a szőlő „kedv-
re-szentelt nektárját kiontja” (*A szőlőpart*). Olykor azon-
ban – történelmi idők jelzéseként – a misztikum is meg-
jelenik a versben: „És este lett, s a nyári hold kiszállt
/ a nád mögül; s a mélybe reszketeg / suhanni láttam
Bendegúz fiát” (*A Tiszánál*), másutt, a vén domb kö-
rül „Pogány csatáknak zord emléke dobban” (*A
csonthalom*), valahogy úgy, ahogyan Vergilnél is a fá-
radt Titán ledobja pörölyét a földre.

Később, az *Évek útján* ciklusban – amikor már ő
lesz az élet meghívottja – komorabb lesz a költői hang
(és hangulat), de csak a *Tisza mentén* ciklus látó-
másainak fényéhez képest. Lovász Pál ide sorolta
egyetlen annotált versét, az 1918-at idéző *A házunk
romjai* című költeményét¹² – amelyben a béke és a
boldogság már az elmúlt idők messzeségébe vész,
újfenn csak azt bizonyítva, hogy egykor igenis volt
béke és boldogság e tájon!

A korabeli kritika határtalan lelkesedéssel fogad-
ta Lovász Pál verseskötetét. Draskóczy Ede a helyi
lapban szinte ünnepli az óbecsei szerző kötetét: „Nem
vonagló érzések elemi kirobbanása, nem terhet mar-
koló szenvedélyek, nem önkínzás, nem önmegtépés.
Nem szenved keresztfás kínokat, nem hirdet golgo-
tás megváltást. Selymes, puha kézzel simogat végig
a természet ütőerén, boldogan révedező szemmel lesi
meg annak andalító koloritját, szerelmes füllel hajol
le a föld kérgéhez, hogy a mélység dobbanását ki-

hallgassa, s az örök természet ütemét dalba ringas-
sa” – ezt sugallja a számára Lovász Pál *Tiszamen-
tén* című kötete. „Apró képek és tájképek, minden nap
látod, s mégis ma látod először” – teszi hozzá Óbe-
cse nagy tekintélyű szellemi vezére. S atyai jóindu-
lattal fordul feléje: „Lovász Pál! Útrabocsátunk! Örü-
lünk, hogy mi bocsátunk útra! Előtted az út rögös, ki-
etlen, kevesekkel lesz rajta találkozásod. Indulj! Ha kell,
hagyj el bennünket is!”¹³

Az újvidéki *Délbácskában* Császár Géza írt elis-
merő hangon a *Tiszamentén* című kötetéről. Lovász Pál
verseiben a modern nyugati líra legszebb hagyomá-
nyait, Beaudelaire, Verlaine, Materlinck világát véli fel-
fedezni, líraiságában a legnagyobbak rokonsága ér-
ződik, Madáchot pedig verseinek sejtelmes mélység-
ei idézik meg. „A vajdasági magyar és u. n. »irodalmi«
próbálkozások hivatásos rokkantsága és sok hiszté-
riás affektáltsága közepette, őszinte, igazi érték és
megnyugtató, biztató ígélet ez a verseskötet.” *A Ti-
sza visszavár* című szonettet tökéletes versnek véli,
és csodálatra méltónak ítéli a *Pásztorok* költői biz-
tonságát. „Minden vers tökéletes kiélése itt a formá-
nak – írta a Délbácska kritikusja –. Ez a forma uralkodó
volt az utolsó évtizedek legnagyobb német, francia és
belga költők között. (...) Lehet, hogy Lovász Pál és
kötete körül Katona József sorsa kísért, ám hogyha
»minden messi út is végbe szökken«, akkor neki is
el kell jutnia odáig, ahol életvonulatához nem Sztári
Becsej rajzolja ki a kontúrt. A *Tiszamentén* negyven
verse a vajdasági magyar versirodalom aktivista he-
begései és divathisztériában vonagló más, alkalmi
»költeményei« között az egyetlen igazi és tiszta ér-
ték” – foglalta össze a kötetrel kapcsolatos meglátá-
sait Császár Géza.¹⁴

Az Eszéken megjelenő *Magyar Újság* cikkírója, az
l-f. szignó mögé bújt újságíró (feltehetően a pécsi
emigránsok egyike) elismerte, a Lovász Pál verses-
kötetéről napokban minden szépet elmondtak a lapok.
„Új csillag tűnt fel a magyar költészet egén” – s ez ma
már vitathatatlan. „Az anyaországban haldokol a kö-
tész, hallgat a múzsa. Egyedül az utódállamok ma-
gyarsága hirdeti a magyar kultúra halhatatlanságát.
Eddig mi álltunk az utolsó helyen, de most Lovász Pál-
lal a legelső közé jutottunk. Igazi költő, nem kassá-
kos, nem dadaista, nem expressionista, nem szim-
bolista, nem aktivista, hanem istenáldotta költő.”¹⁵

A Bácsmegyei Napló ismeretlen kritikusja figyelmét
határozottan a versek felé fordította. Lovász Pált ügyes
és tagadhatatlanul jól művelt irodalmi embernek te-
kintette. Versei finomak, csiszoltak, szinte mérnöki pon-

¹² *Eredeti megjelenése a versnek: Házunk romjai; Tiszavidék, 1922. március 19., 1. p.*

¹³ *Draskóczy Ede, dr.: Lovász Pál: Tisza mentén; Tiszavidék, 1922. április 30., 2. p.*

¹⁴ *Császár Géza: Tiszamentén – A Délbácska írása; Tiszavidék, 1922. május 14., 1–2. p.*

¹⁵ (l-f.) *Az osijeki (eszéki) Magyar Újság kritikája Lovász Pál verseiről; Tiszavidék, 1922. május 21., 2. p.*

tossággal rendezettek. Minden egyes szónak „abszolút irodalmi tónusa” van, minden verse a legigényesebb esztétikai ízlés számára is kifogástalannak tűnik. „Sehol sincs disszonancia, kitörés: ezek a versek igazán jók, csöndesek, hangulatosak, amikre még készakarva sem lehet valami esztétikai büntetést ráfogni” – írta a láthatóan értő kritikus. Véleménye szerint a könyvön az első pillanatban meglátszik, hogy szerzője „nagyon jól ismeri a nyugatos költőket, a franciákat, a németeket, az olaszokat, a parnasszistákat, a szimbolistákat, a moderneket, és szereti Adyt, Babitsot, akiktől sokat tanult, és akiknek irodalmi munkásságát nagyon jól tudja kamatoztatni.” A Tisza mellől, Tiszáról, a tanyákról, a pásztorokról Lovász Pál nem népdalszerűen ír, „de párisi eleganciával, a modern esztétika minden parancsát hűen batartón, egy pallérozott irodalmi intellektus precizitásával, ötletesen és tudatosan. (...) De legyünk őszinték: ezek a versek minden jó tulajdonságuk mellett is valami híján vannak. Elismerjük, hogy esztétikailag kifogástalannak, jól szabottak – kulturált ember az írójuk –, de... Van a versekben valami, ami, ha jó értelemben is, de modorosság. Lovász Pál az az ember, aki hisz a maga erejében, hisz a versírás esztétikájában, szinte annyira hisz, hogy úgy gondolja, hogy ezekkel mindet meg lehet csinálni. Mi azt mondjuk, nem lehet. Mert bármilyen jól, bármilyen tudatosan lát hozzá valaki a verscsináláshoz, nem tudja elérni a »vérbelieket«. Lovász Pál kötetének olvasásakor – például – mindenki rögtön észreveszi, hogy belőle, mint emberből kevés melegedett át a sorokba. A versek alatt nincs tempó, ami összefogja és szuggesztívvá teszi az írásokat. Mert Lovász Pál mindig többre tartja az irodalmiságot a saját emberségénél, a formát a mondanivaló gyökeres demonstrálásánál.” A Bácsmegeyi Napló nyugatos műveltségű kritikus gazán értő bírálója volt Lovász Pál verseskötetének.¹⁶

A Napló kritikus szerint Lovász igénytelen formájú verseskönyve igényt tarthat a komoly kritikára. A *Tiszamentén* verseinek írójában ő is a rutinos poétára ismert, aki vidéki magányában igazán megtanult verset írni. „Nem harcos egyéniség, nem akar bezárt kapukat döngetni az új időknek új dalaival. A hangulatok és érzések megértő és szenvedő embere, aki kifejezésbeli formáiban művészi feladatokra vállalkozik, és azokat becsületesen be is váltja.” Erő, lendület, invenció nem árad a könnyedén csobogó versekből, de

az író formakészsége, művészi érzéke kárpótol ezekért a hiányosságokért. „Az egyéniség forró kisugárzása helyett a gondolkodó és érző művészember öntudata hatja át a rímekbe, szonettekbe foglalt hangulatokat.”

Nem osztotta a kortársak lelkesedését a kései utókor kritikus. Bori Imre *A jugoszláviai magyar irodalom története 1918-tól 1945-ig* című könyvében az avantgard árnyékában, *A „vajdasági” vidéki irodalom* képviselőinek sorában, Milkó Izidor, Farkas Geiza, Borsodi Lajos, Ambrus Balázs, Havas Emil, Kovács Antal és Radó Imre társaságában tartotta számon Lovász Pált. A fiatal költő – írja az alig kétszer fél oldalas méltatásában – „a vajdasági magyar irodalom hajnalán jelentkezett, s nyomban el is távozott a Vajdaságból. (...) 1922-ben Becsén jelentetett meg verseskönyvet”, melyet az irodalomtörténész az első vajdasági magyar verseskönyvnek tekintett.¹⁷ Ebben alaposan tévedett. A Tiszavidék 1921. október 16-i számában ugyanis *Eszteleczky Gyuri versei sajtó alatt* címmel arról számolt be, hogy „Népszerű házi-poétánk versei most vannak sajtó alatt – *Lelkem Könynei* címmel jelennek meg.”¹⁸ November 27-én pedig közölte a hetilap: *Eszteleczky Gyuri Lelkem Könynei* című 128 oldalas verseskötete megjelent és lapunk kiadóhivatalában is megvásárolható.¹⁹ A szerencsétlen sorsú Eszteleczky Gyuri, az igazi „vidéki költő” éveken át heti rendszerességgel ontotta magából a rímeket, kötete megjelenésekor *Útramenő Lelkem Könyneihez* című versében így dalolt: „És most eredj, de mindenütt / gondolj szegény apádra, / És hozz elegendő dinárt / Néki téli kabátra”.²⁰ Műve megjelenését a helyi kolléga, Biermann Mariska *Eszteleczky Gyurinak* című versével üdvözölte, a bókolt a „kedves, öreg, bús kolléga” színe előtt.²¹ S amikor néhány hónappal később, 1922. májusában, megírva *Hajótörés előtt* című versét²², az ősz poéta önkézeivel véget vetett az életének, ugyancsak Biermann Mariska siratta el a távozót. Mindez így, valóban vidéki történet, amely önmagában csak a városon belül számított eseménynek – a költészet és a poézis nemesebb értelmében Lovász Pál verseskötete az 1920-as tragikus összeomlást követően akár az elsőként is számon tartható.

Mindamellet Bori Imre keveset látott meg Lovász Pál korai költészetének lényegéből. Megállapította: élményei nyomán tarthatjuk számon a „nem túl széles

¹⁶ Lovász Pál versei – A Bácsmegeyi Napló és a Hírlap írásai; Tiszavidék, 1922. május 7., 2–3. p.

¹⁷ Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom története 1918-tól 1945-ig*; Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1968. 55. p.

¹⁸ *Eszteleczky Gyuri versei sajtó alatt*; Tiszavidék, 1921. október 16., 2. p.

¹⁹ *Eszteleczky Gyuri Lelkem Könynei* című 128 oldalas verseskötete megjelent; Tiszavidék, 1921. november 27., 2. p.

²⁰ *Eszteleczky Gyuri: Útramenő Lelkem Könyneihez*; Tiszavidék, 1921. november 27., 1. p.

²¹ Biermann Mariska: *Eszteleczky Gyurinak*; Tiszavidék, 1921. január 9., 3. p.

²² *Eszteleczky Gyuri (utolsó versei): Hajótörés előtt, Vonaton*; Tiszavidék, 1922. május 28., 1. p.

spektrumú” költőt a „vajdasági” magyar költők sorában, akinek elsősorban „szelíd temperamentumára, parnasszista hajlamaira figyelhetünk fel”. Elismerően szól „festői-leírói” képességéről, mellyel a „szülőföld realitásait” megeleveníti. Nyelvi megoldásait választékosnak véli, s elismeri, hogy gondosan csiszolt képeivel mindig távol marad a profántól. Majd miután még kétszer felhívja a figyelmet költőnk parnasszista vonásaira, megjegyzi, Lovász Pál „miként későbbi költészete bizonyítja, mindig hű maradt fiatalkori vers- és élményideáljához, s híven őrizi az őt ért hatások első hullámainak emlékét, minden költői konzekvenciával egyetemben” – s ebben kétségtelenül igaz volt.²³

Szirtes Gábor kritikai feltáró munkája nyomán döbbenetes erejű dokumentumokra bukkant. Lovász Pál hagyatékában talált életrajzi töredékek és levelek nyomán fény derült a sikeres és ünnepezt költő Óbecséről történt gyors távozásának az okaira is. A hatvanas évek elején, életének immár második, sötét mélypontján Németh Julianna *A Janus Pannonius Társaság története és helye a Dunántúl irodalmában 1962–63* című dolgozatának kéziratát elküldte véleményezésre az idős költőnek. Az ehhez fűzött jegyzeteiben olvasható a következő vallomása: „1922 nyarán el kellett jönnöm a szülőföldről, s akkor még a Jugoszláv Királyságban oly friss és kíméletlen volt a szerb sovinizta aktivitás, hogy ott magyar irodalom nem szerveződhetett. (...) A magyarság iránti gyanakvást jól mutatta az én esetem. (...) 1922 tavaszán Óbecsén megjelent a *Tiszamentén* című kis kötetem. Nem volt abban sem nyílt, sem burkolt magyarkodás, hazafiság, a versek a jellegzetes tájira hangján szóltak, az otthon, a szülőföld képeibe zártam érzelmeimet. Könyvemet meglepő szeretettel fogadták nemcsak a magyarok, hanem az elfogulatlan szerbek is. Mégis az lett a következménye, hogy kiutasítottak. A többszöri kihallgatáson egyre azt kérdezték: miért írok verseket, és miért adtam ki a jugoszláv állam területén magyar könyvet? (...) Ezt a halk lírai hangot is, mert magyar megnyilatkozás volt, veszedelmesnek, elnémítandónak tartották.”²⁴

Pákolitz István hagyatékában fennmaradt levelezés anyagában olvasható Lovász Pál 1965. november 18-án Pákolitz Istvánhoz és Tüskés Tiborhoz intézett levele, melyben a *Tiszamentén* című kötete kapcsán a következőket vetette papírra: „Ebben a kis kötetemben, melyet szerb nyomdász készített, rejtett ár-

nyalata sincs a magyarkodásnak, csupán a szülőföld rögével való egybeolvadás érzelmét fejezem ki. Mégis nagy árat kellett fizetnem érte. Egy ízig-vérig sovinizta ember, aki annakidején magyarosította, majd 1918-ban visszaszerbesítette a nevét, főszolgabíró lett: mint a rendőrhatalóság vezetője többször maga elé vezetett. Faggatott, hogy miért írok verseket, hogyan merészeltem magyar nyelvű könyvet kiadni; végül felszólított, hogy 24 órán belül hagyjam el az ország területét. A zaklatás és a kiutasítás megviselt, mert szomorú esetek álltak előttem.” Lovász Pál azt is elmondta, hogy a járásbíró az előbbi elnökét ez a rendőrszolgabíró annyira megverte, hogy áldozatának a veséje leszakadt, és ebben az állapotban parasztszekéren vitette a magyar határra. „Súlyos idegösszeomlást kaptam, így vetődtem Budapestre, ahol az utódállamok akkori sovinizmusának sok tízezernyi eltávolítottjával együtt a megélhetésért való küzdelmet kellett elkezdenem. Azt is meg kell említenem – szól az önvallomás –, hogy éppen a szerbek között sokan álltak mellém, és mindent megtettek, hogy békés otthonmaradásomat biztosítsák, de a »rend« öre hajthatatlan maradt.”²⁵

Hasonlóképpen írta meg az esetet Bori Imre irodalomtörténésznek 1969. június 16-án kelt levelében: „A becsei rendőrhatalóság akkori vezetője (J. szolgabíró) rendőrökkel több ízben maga elé állított, hosszasan faggatott, vallatott (mit keres itt?..., miért ír verseket?..., miért adott ki könyvet?) majd rám parancsolt, hogy – saját érdekemben – 24 órán belül hagyjam el Jugoszlávia területét. Az ország-átalakulásoknak abban a tragikus idejében ez az én esetem megmosolyogni való epizód volt. De a szülőföldről kiűző parancs rám súlyos csapásként hatott. Józsi Mladen és a többi szerb barátom mellettem való kiállása örökre felejthetetlen marad” – írta a levélben.²⁶ Majd elmesélte Reményik Sándor esetét, akit a román rendőrség hasonló „vétségért” megbotozta. S hogy ne maradjon homályban ama „jóindulatú”, nemzetét a magyar költőtől is féltő szerb hivatalnok neve sem: J. szolgabíró nem volt más, mint Jankulov Slavko, akiről a Tiszavidék rövid híradásban közölte, hogy 1922. júliusában „Somborba helyezték át”.²⁷ Josity Mladen Párizsban élő neves szerb festőművészről óbecsei tartalata kapcsán Draskóczy Ede írt méltató sorokat.²⁸

Lovász Pál 1942-ben Pécsen a Janus Pannonius Társaság kiadásában jelentette meg a második, *A vándorút* című verseskötetét. A levelezésből és a visz-

²³ Bori Imre i. m. 66. p.

²⁴ Szirtes Gábor i. m. 30. p.

²⁵ Pákolitz István levelesládájából 1947–1994. Pannon Kiadó, Pécs, 2006. 59–60. p.

²⁶ Szirtes Gábor i. m. 30–31. p.

²⁷ Tiszavidék, 1922. július 16. 2. p.

²⁸ Dr. D. E.: Josity Mladen; Tiszavidék, 1922. augusztus 13., 2. p.

számlékezőkből kiderül, a kötet anyagának változása során mindvégig odafigyelt Weöres Sándor és Csorba Győző véleményére, immár a tanítványok szigorú véleményéhez igazodva fűzte sorba a kötet verseit. Azzal, hogy a kötetnyitó *Bácska* című vers első soraként ez olvasható: Isten százsorszépe, a költő jelzi, nem járunk messze a *Tiszamentén* egykori élményvilágától. A kötet „tematikájában, hangulatában, képvilágában erőteljesen kötődik Lovász szülőföldjéhez, Bácsföldvár és Óbecse világához, a Bácskában szerzett élményekhez” – állapította meg a monográfusa.²⁹ Egy kései levelében erről maga a költő így vallott: „Az otthoni táj varázslata téren, időn át fogva tartott, és újra élő valósággá bővülte ezeket a gyerekkori emlékeket. Ami anyám öléből, majd a szülői ház közelében és falum határában láttam, azt zártam bele ezekben az apró külsejű versekbe.”³⁰ Bácska „kimondhatatlanul édes és szelíd káprázatát” méltatta a *Vándorútról* írt könyvismertetőjében Csuka Zoltán is, kiemelve azt a finom hangulatot, amely a gyermekkortól átmentett emlékezet futamaiból kicsendül.³¹ A hatvanas években több kísérletet is tett újabb verseskötet megjelentetésére – egyebek mellett gyermekverseivel is szeretett volna a közönség elé lépni –, hasztalan. Az aktuális politikai hatalom a régi világ emberének tartotta őt, s mint ilyentől megtagadta a megjelenés lehetőségét.³² Monográfusa szerint Lovász Pál számára ezek a csalódás éveit voltak. 1975-ben Pécs városa és Baranya megye *Arckép* címmel megjelentette az 1921–1975 közötti időszak verseinek válogatását, könyve megjelenését azonban már nem érte meg, néhány nappal előtte – 1975. november 16-án – meghalt.

„Semmit, semmit, semmit se csináltam” – búcsúzott az élettől az elkeseredett ember. Szirtes Gábor szerint: „sorsa nem volt mentes a megpróbáltatásoktól, hogy életének csak ritka pillanataiban élhette át az irodalom-szervezői munkájáért és a költői teljesítményéért a megérdemelt elismerés felemelő élményét.”³³ Életében nem foglalhatta el az őt megillető helyet, sem az irodalmi, sem a közéletben. Talán azért nem, mert a közösségi szolgálat klasszikus értelmében a tetteket tartotta fontosnak és nem a maga személyét. Költészetében pedig a hagyományos líra szabályait kö-

vette, s legfeljebb a nyugatos líra újításait fogadta el. Ezzel a modernnek hirdetett aktivizmussal és a politikailag angazsált szocreállal egyaránt szembe került. A tanítvány és a barát Csorba Győző a Lovász Pál emlékének szentelt *Két epitáfium* című versében így búcsúzott tőle:

Halkszavú, jaj, hát hogy is eshetett ez
 hogy tudott ily vak, darabos beszédű,
 bugris ordító (a halál) kezébe
 adni a végzet?

Persze, hogy nincs ellene fegyvered, nincs
 semmi mentséged, bizonyára föl se
 mérted őt és képtelen árulását
 életed ellen.

2006 nyarán a hagyatékból váratlanul előkerültek Lovász Pál 1956 őszén, a forradalom idején írott versei.³⁴ „Selejt. Nem a nyilvánosságnak szánt anyag. Halálom után megsemmisítendő” – írta saját kezével az irattartó fedelére. Hogy ő maga mégsem semmisítette meg a verseket, arra enged következtetni, hogy bízott az élet jobbra fordulásában. *Kétség* című verse a reménytelenség és a titkos remény vívódása olvasható ki: „Őt torony fölött hallgat a Mecsek, / sötét az erdő, kétség kerüli: / elárult föld elárult fáinak / lesz tavasza, lesznek még rügyei?” A forradalom ötvenedik évfordulójának tiszteletére, 2006-ban *Mecseki rapszódia* címmel a hagyatékból rejtőzködő része kötetben is megjelent. A versek megszületéséről, s a létezéséről senki sem tudott, ezt egy vallomásában maga Lovász Pál is megerősítette: „Verseimet titokban, félelmek között írtam. Senkinek, sem ismerősnek, sem jóbarátnak, rokonnak meg nem mutattam, nehogy bajba sodorjak valakit. Legtöbbször éjjel, sötétben, tapogatva, kuszán rovom a sorokat. A házban, ahol lakom, az ÁVO megbízottai, besúgói is laknak. Minden csöngetés ijedelmet kelt bennem. (...) A félelem betege lettem.” Lovász Pál életének hatalmas győzelme ez a verseskötet, költészetének – és emberi meggyőződésének – lelke belső rendjéből eredő, végső kiteljesedése. Az 1896–2006 közötti tragikus történelmi kor feletti győzelem – az emberi méltóság diadala.

²⁹ Szirtes Gábor i. m. 91–92. p.

³⁰ Lovász Pál levele Csorba Győzőhöz, 1955. május 21. – U. o., 92. p.

³¹ Csuka Zoltán: **Lovász Pál: Vándorút**; Kalangya, 1942. április (4. szám), 186. p.

³² Csorba Győző már idézett, visszaemlékezéseit tartalmazó kötetében így vallott Lovász Pál meghurcoltatásáról: Mint egykori „OTI-igazgatóra [Országos Társadalombiztosító Intézet – M. F.] nagyon ferde szemmel néztek rá. Sőt, volt ott egy azelőtt teljesen jámbornak látszó hivatalnok, akiről egyszer csak kiderült, hogy a párt jóvóltából rendőr alezredes lett. Lovász Pállal a szomszéd szobában dolgozott. Ez a hivatalnok tudott róla mindent, és akkoriban nyilvánvaló volt, hogy ő fúrta meg Lovász Pált. Olyannyira, hogy még a nyugdíját is elvették. Rosszul élt, nem is beszéltek róla, és nem is írt.” 102–103. p.

³³ Szirtes Gábor i. m. 248. p.

³⁴ Szepesi Attila: **Lovász Pál titkolt forradalmi versei**; Magyar Nemzet, 2006. október 14.

Lovász Pál most felragyogó alakja

Évszázados súlyú adósságainkra figyelmeztet bennünket: végre őszintén számot kell vetni hányattatásunk rettenetes korszakának történéseivel és eseményeivel. Az, hogy nemzeti irodalmunk, költészetünk és tudományos életünk legkiválóbb alakjait jöttment hivatalnokok egyetlen éjszaka során született döntésükkel, egy életre kitilthatták a szülőföldjükről, hogy feudális indíttatású fenyegetéseikkel a legkiválóbbjainkat tették földönfutóvá, a délvidéki magyarság ellen elkövetett legsúlyosabb bűnök sorába tartozik. Ezt elhallgatni, elfedni cinkos összekacsintást jelent a démoni szándékokkal. A lojalitás eddigi történetének immár nincs hitele. Történelmünk, sorsunk alakulását a hiteles források alapján kell újraírni, számot vetve azzal a hatalmas veszteséggel, amely nemzeti közösségünket az idegen terror és saját megalkuvásaink nyomán, együttes hatásként érték. Ha a trianoni döntést követő két évtizedben Szenteleky Kornél magyar közösségi szellemet építő hatalmas munkája során maga mellett tudhatta volna Lovász Pált, Fekete Lajost, Tamás Istvánt, a délvidéki magyarság sérelmeit pontosan számon tartó Prokopy Imrét – és mindazokat, akiket a szerb megszállást követő idegen önkény a szülőföldjükről elűzött –, minden bizonnyal nem szakadt volna meg az a nemzeti érdekeinket szolgáló közösségépítő munka, amelynek alapjait Dudás Gyula nemzedéke rakta le valamikor az 1880-as években, s amelynek keretében a mi vidékünkön először, megpróbáltak intézményes keretet adni a népismereti tudományos tevékenységnek. Ehelyett a közösség sorsáért aggódó költőinknek (és az írás elkötelezettjeinek) a menekülés, a száműzetés jutott osztályrészül. Verd meg a pásztort, s gazdátlan marad a nyáj – vallotta és gyakorolta az éppen aktuális hatalom! S mi eljutottunk oda, hogy szeptember beköszöntével falvainkban egy osztályra való magyar diákot nem tudunk összetoborozni, s hogy ma sincs nemzeti intézményünk, ahol szellemi kiválóságaink közös szándékkal vállalható nemzeti programot építenének. Főként tornyosuló hazugságainkat egyenként kell lebontani, mert immár a megmaradásunk a tét. Újra kell írni a délvidéki magyarság történetét és irodalomtörténetét, számba kell venni népdalainkat és még meglévő, ősi imádságainkat, és a századok távolából is – haza kell hívni mindazok szellemét, akiket száműzetésükben is mindvégig a szülőföld szeretete éltetett, és tartott meg emberi tisztességben és méltó helytállásban. Ha kell, nagy per lesz ennek az ára, de nem szólni a közösséget ért sérelmekről és megbántottságról immár nem lehet.

Lovász Pál művei

Tiszamentén; Sztári Becsej – Radoszavlyevits Könyvnyomda, 1922. 70 p.

Vándorút; Pécs – Janus Pannonius Társaság, 1942. 66 p.

Arckép – Válogatott versek 1921–1975; Pécs – Baranya Megyei Tanács, é. n. [1975] 154 p.

Mecseki rapszódia; Pécs – Pro Pannonia Kiadó, 2006. 78 p.

Lovász Pál versei – Tiszavidék 1921

Yamato földjén, Elhagyatva, Búcsúzás után, Felelet, Találka, Éjszaka; Tiszavidék, 1921. szeptember 25., 1. p.

Miniatűrök – Vigasztalás, Emlékezés; Tiszavidék, 1921. október 2., 1. p.

Szólnék az anyámhoz (Temesvár); Tiszavidék, 1921. október 9., 1. p.

A médium; Tiszavidék, 1921. október 16., 1. p.

Szomorú kérdés az Asszonyhoz; Tiszavidék, 1921. december 4., 1. p.

Hazafelé; Tiszavidék, 1921. december 11., 1. p.

Menekülők I–II.; Tiszavidék, 1921. december 25., 1. p.

Arckép; Tiszavidék, 1921. december 31., 1. p.

Lovász Pál versei – Tiszavidék 1922

Hajnalunk felé; Tiszavidék, 1922. január 8., 1. p.

Yamato földjén (versek): **A japán dal, A tea ház, A gésa;** Tiszavidék, 1922. január 15., 1. p.

Te meg én, Mélység előtt; Tiszavidék, 1922. január 22., 1. p.

A füzes; Tiszavidék, 1922. január 29., 1. p.

Nottornó; Tiszavidék, 1922. február 19., 1. p.

Álomház; Tiszavidék, 1922. február 26., 1. p.

Pásztorok; Tiszavidék, 1922. március 5., 1. p.

Sziluett; Tiszavidék, 1922. március 12., 1. p.

Házunk romjai; Tiszavidék, 1922. március 19., 1. p.

Ajánlás a barátnak – [A] **Menekülők** című versciklus elé; Tiszavidék, 1922. április 2., 1. p.

A kút; Tiszavidék, 1922. április 9., 1. p.

Yamato Földjén – A kedveshez, Északra ment, Megbánás (versek); Tiszavidék, 1922. április 23., 1. p.

Versek – Az út, A temető, Vigasz; Tiszavidék, 1922. május 7., 1. p.

Dr. Lovász Pál versei – Tiszavidék 1924**Irodalom**

Az ember, A sebész – Dr. Sajgó Győzőnek; Tiszavidék, 1924. október 12., 1. p.

Falu; Tiszavidék, 1924. október 26., 1. p.

Falusi vázlatok – Ház; Tiszavidék, 1924. november 2., 1. p.

Falusi vázlatok – Szénásszekér; Tiszavidék, 1924. november 9., 1. p.

Falusi vázlatok – Nyárfa; Tiszavidék, 1924. november 16., 1. p.

Falusi vázlatok – Ökrösszekér; Tiszavidék, 1924. november 23., 1. p.

Falusi vázlatok – Szántás; Tiszavidék, 1924. november 30., 1. p.

Falusi vázlatok – Puszta; Tiszavidék, 1924. december 7., 1. p.

Bori Imre: **A jugoszláviai magyar irodalom története 1918-tól 1945-ig**; Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1968. 286 p.

Csorba Győző: **A város oldalában** – Beszélgetések. Kérdező Csuha István; Pécs Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1991. 224 p.

Szirtes Gábor: **Két szólamban** – Lovász Pál pályaképe; [Pécs] – Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2008. 285 p. – Pannonia Könyvek

Dr. Draskóczy Ede: **Lovász Pál: Tisza mentén**; Tiszavidék, 1922. április 30., 2. p.; **Lovász Pál versei** – A Bács megyei Napló és a Hírlap írásai; Tiszavidék, 1922. május 7., 2–3. p.; Császár Géza: **Tiszamentén** – A Délbácska írása; Tiszavidék, 1922. május 14., 1–2. p.; **Az osijeki (eszéki) Magyar Újság kritikája Lovász Pál verseiről**; Tiszavidék, 1922. május 21., 2. p.; Csuka Zoltán: **Lovász Pál: Vándorút**; Kalangya, 1942. április (4. szám), 186. p.; Szepesi Attila: **Lovász Pál titkolt forradalmi versei**; Magyar Nemzet, 2006. október 14.

